

Олексюк В.О.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Oleksiuk V.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of economics,
Dnipro State University of Agrarian and Economics

ONTOLOGICAL PREREQUISITES OF INNOVATIVE MODERNIZATION OF THE ECONOMY

Постановка проблеми. В науковому дискурсі повоєнне відновлення національної економіки та подальший її розвиток часто пов'язують із структурними реформами, які мають зміцнити ринковий фундамент економіки, змінити галузеву структуру, сформувати нові ціннісні орієнтири й світогляд суспільства і бізнесу. В даному контексті розглядається й спрямованість міжнародної фінансової підтримки на формування ефективних базисних інститутів та підтримку інноваційного процесу.

Інновації здатні згенерувати позитивні структурні трансформації економіки та змінити суспільство; сприяти зростанню продуктивності економічної діяльності; посиленню конкурентоспроможності робочої сили на глобальному ринку та детермінують процес довгострокового зростання.

Інституціональна модернізація обумовлює структурні суспільні зрушення, що має знайти відображення в удосконаленні державного управління, розвитку правових норм та громадянського суспільства. Синергія даного процесу здатна утворити стимули до подальших інноваційних зрушень, для яких тільки ринкових стимулів недостатньо. Подібні позитивні зрушення, в національних реаліях, ускладнені низьким життєвим рівнем, нерівністю доходів, високими показниками безробіття та значними інституціональними дисфункціями базисних інститутів.

Інноваційний розвиток потребує відповідної інституціональної державної політики, яка має базуватись і враховувати наявні еволюційні обмеження та продукувати адекватні відповіді на існуючі геополітичні виклики; сприяти модернізації суспільного господарства та забезпечувати відповідний баланс рушійних сил трансформаційних перетворень (суспільства, держави, ринку).

Відтак для національної економіки, на даному історичному етапі, ключової ролі набувають інститути й інновації, які й становлять основу модернізації соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження модернізаційних процесів науковим співтовариством актуалізувались за часів деколонізації та збагатились врахуванням національних онтологічних особливостей в період пошуку стратегій розвитку пострадянських економік й дискутування інструментів реалізації «наздоганяючої» моделі розвитку.

Проблемні питання модернізаційних трансформацій економічних систем досліджувались із застосуванням різноманітних методологічних прийомів вітчизняними й закордонними вченими. Трансформаційні зміни й соціально-економічну динаміку аналізували представники еволюційного, неокласичного та інституціонального підходів з позицій обґрунтування механізмів та інструментів стимулювання економічного розвитку; перспектив формування постіндустріальної моделі розвитку; формування засад інформаційної або мережевої економіки; визначення методологічного інструментарію й обґрунтування стратегії модернізації; реалізації інноваційного розвитку як основного вектору соціально-економічних перетворень [1–2; 4–8; 10]. При значному науковому доробку, присвяченому актуальним проблемам модернізації національних економік, трансформації економічних систем, інституціональним інструментам регулювання, залишаються недостатньо обґрунтованими окремі змістовні й практичні аспекти модернізаційних процесів та їх інституціонального регулювання, що обумовлює актуальність і перспективність подальших наукових досліджень модернізаційної проблематики.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення онтологічних передумов та особливостей інституціонального забезпечення модернізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація детермінує економічні і суспільні зміни та забезпечує поступальний перехід соціально-економічної системи до нового етапу розвитку.

На сучасному етапі еволюційного розвитку таким новим етапом виступає постіндустріальна економіка, що базується на більш досконалому технологічному способі виробництва, домінуванні сфери послуг, нематеріальних послугах, інформації й знаннях як базових виробничих ресурсів. Подібний перехід потребує оптимізації регулюючих впливів рушійних сил трансформаційних змін (держави, суспільства, ринку).

Модернізаційні перетворення є процесом реалізації трансформаційних змін з метою формування досконалішої структури й сучасних соціальних і економічних відносин та відповідного інституціонального забезпечення моделі національної економіки.

Модернізаційні перетворення національної економіки неможливі без реалізації заходів із забезпечення ефективності фундаментальних інститутів, підтримки інструментів ринкового механізму, залучення інноваційних ресурсів і наукового та кадрового потенціалу для активізації безперервного інноваційного процесу.

Проблемним питанням започаткування інноваційного розвитку залишається поточний стан і організація системи наукових структур та фактична відсутність комплексної державної політики розвитку фундаментальної науки й продукування інновацій, нормативне забезпечення даних процесів і контроль дотримання діючого законодавства в даній сфері. Зазначене ускладнює інтеграцію вітчизняної науки в майбутню постіндустріальну економіку після завершення етапу повоєнного відновлення і визначення національного вектору розвитку. Акцент на розвитку фундаментальної науки сприятиме післявоєнній відбудові та технологічній модернізації виробництва, що в подальшому активізуватиме попит на науковий продукт й інноваційний товар.

Інноваційні зміни в глобальному середовищі виявили себе в зростанні частки середньо- й високотехнологічного промислового виробництва за допомогою впровадження інноваційних передових технологій та цифрової трансформації [9]. За даними Світового економічного форуму, в оцінці готовності промисловості до наслідків Індустрії 4.0 [11] основними рушійними силами нового етапу глобального розвитку виступають передові технології та інновації, якісний людський капітал, масштабність глобальних інвестицій й торгового обороту, високий рівень функціонування інституціонального середовища, ресурси та інноваційний попит.

Розрахунок складових індексу інноваційного розвитку, який проводила Bloomberg у 2020 р. засвідчив спадаючу динаміку даного показника для України (56 місце проти 46 у 2018 р.). Погіршення сукупного рівня інноваційності було викликане такими складовими, як зниження інтенсивності наукових досліджень, концентрації науковців й дослідників, недостатньою ефективністю вищої освіти й нижчими показниками патентної активності (рис. 1).

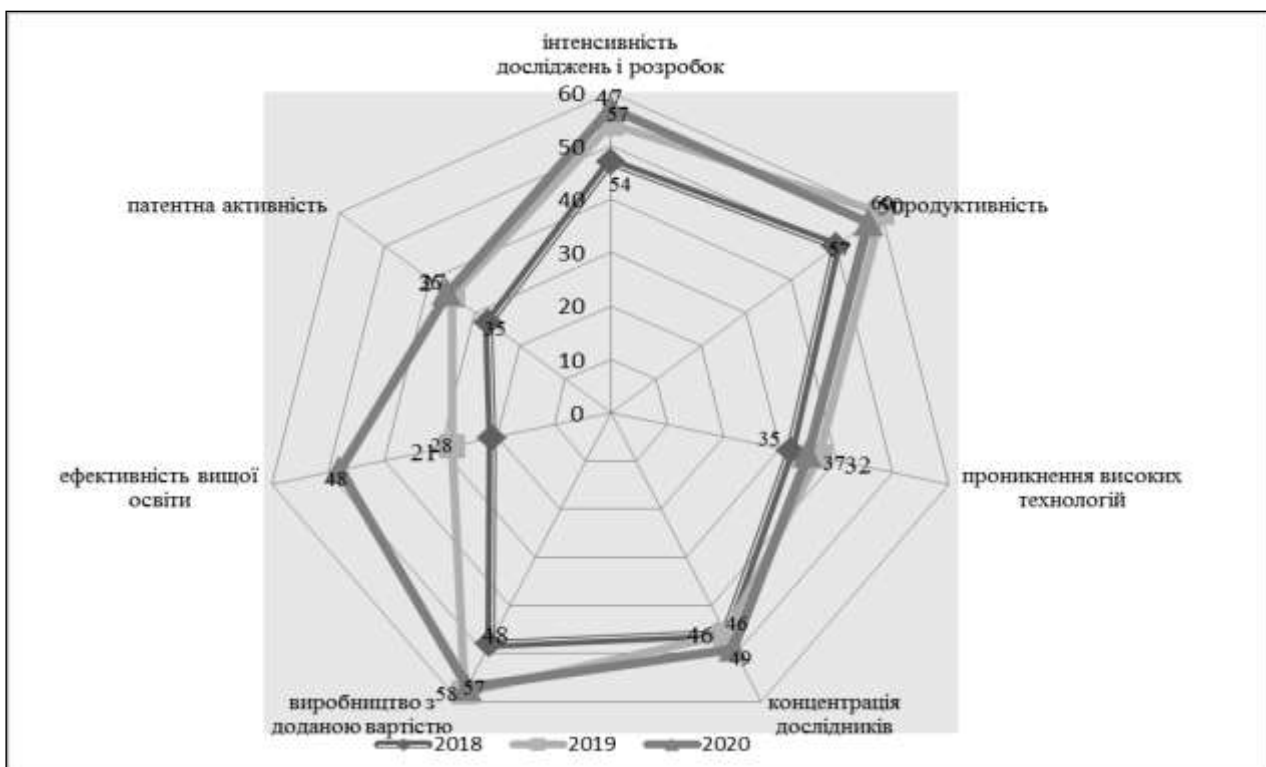

Рис. 1 Параметри інноваційного індексу України, 2018-2020 рр.

Джерело: побудовано за [3, с. 7]

Відносне покращення показника інноваційності, за висновками експертів, може бути пов'язане із підвищенням продуктивності й зростанням частки інноваційних товаровиробників, збільшенням виробництва доданої вартості.

З наявних рушійних сил модернізаційних перетворень в запровадженні інноваційної моделі розвитку ключова інституціональна роль належить саме державі, яка формує норми і правила та продукує початкові імпульси й стимули до її стійкого функціонування.

В специфічних вихідних умовах модернізаційних змін ускладнена реалізація консолідуючого функціоналу рушійних сил, зокрема, суспільних, ринкових і державних інститутів. Специфічність вихідних умов обумовлена наявністю двох категорій інститутів: старих, які трансформувались з перехідних моделей до нових умов та змінилися тільки частково; нові, які більш відповідні трансформаційним змінам, в них переважають елементи й складові сучасного соціально-економічного базису.

Збереження впливу старих інститутів пов'язане саме із складною будовою соціальних і економічних інститутів. Вони були сформовані двома способами: на основі неформальних правил і норм, які закріпились на законодавчому рівні й зберігають свій функціональний потенціал в посттрансформаційному стані; запроваджені формальні норми, які втратили дієздатність в нових умовах.

Специфічною національною особливістю стала наявність, а в окремих сферах і домінування тінювих інститутів, які сформовані в умовах економічного буття за «подвійними нормами». Тінюві інститути не були зруйновані в нових умовах перехідного стану внаслідок недосконалого законодавства і слабкої інституціональної ролі держави. Зазначене обумовило формування тінювих суспільних і економічних відносин та їх домінування протягом тривалого часу без можливості ефективно протидіяти тінювій системі за допомогою традиційних інструментів (податкових, фінансових, адміністративних). Консолідація рушійних сил модернізації була ускладнена домінуванням тінювої сфери і слабкістю демократичних й ринкових інститутів, що поступово «поглиналися» тінювою сферою, яка сформувала корумповані суспільні відносини. Протидіяти подібним негативним змінам можуть тільки системні управлінські впливи на всіх рівнях влади і суспільства, що виходять із модернізаційного вектору перетворень за умов демократії, ефективного економічного і соціального механізму.

З часів практичної реалізації кейнсіанських положень макроекономічного регулювання дискусійні питання щодо мети, меж та можливостей держави у сфері регулюванні національної економіки та її трансформації в новий стан постали в новому контексті, що виявилось у пошуку або скасуванні аргументів стосовно перспектив реалізації концепцій мінімалізму, «дирижизму», централізму держави. Розгортання процесів глобалізації й транснаціоналізації виробничих процесів та необхідність модернізаційних перетворень економіки, фактично переносять подібний дискурс в іншу площину: як саме за домінуючої ролі держави в модернізаційних змінах врахувати глобалізаційні трансформації та зберегти національну специфіку й пріоритети розвитку. В той же час, модернізаційний рух не припускає можливості домінування держави над двома іншими рушійними силами, що визначають функціонування країни в стратегічному спрямуванні (суспільства і ринку), адже це породжує деформований або неефективний тип суспільно-економічного устрою.

З позицій обґрунтування інструментів «керованої» модернізації важливо врахувати глобальні трансформаційні чинники: кардинальні зміни сфери інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечило зростання мобільності людських, матеріальних, фінансових ресурсів в світі; поширення економічної інтеграції на міждержавний рівень, експансія транснаціональних корпорацій, лібералізація торгових відносин товарами й послугами, інтелектуальними продуктами та власністю; орієнтація національних господарств на зовнішні економічні зв'язки, взаємопроникнення і взаємовплив макроекономічної політики різних урядів та Центральних банків, інтернаціоналізація освіти й культури.

Глобалізація виступила одним із ключових рушійних чинників розвитку національних економік, який його спрямував і вплинув на стан, структуру, динаміку, внутрішні ринки країн. В той же час глобалізаційні процеси частково посилили диференціацію у розвитку національних економік, поширили монополізм, тінізацію, корумпованість, соціальне й військове протистояння.

Модернізаційний рух національної економіки ускладнився поглибленням диспропорцій світового господарства; збереженням технологічної і соціальної відсталості менш розвинених економік; втратою окремими державами національної ідентичності; фрагментацією виробничого процесу, ринків праці, капіталу, політичних формувань і суспільств; зростанням концентрації фінансів і ресурсів в розпорядженні обмеженого кола власників, корпорацій та країн.

Означені фактори вже знайшли свій прояв, але їх подальше ігнорування і покладання тільки на ліберальні принципи і ринковий фундаменталізм не сприятиме уникнення ризиків від втрати конкурентоспроможності національних товаровиробників високотехнологічної і наукоємної продукції; руйнування науково-технологічного потенціалу за умов обмежених ресурсів; скорочення обсягу інвестицій; загострення проблем ринку праці; поглинання національних і регіональних ринків глобальними; структурного й технологічного «спрощення» внутрішніх ринків і втрати ресурсних джерел та інституціональних факторів саморозвитку.

Оцінка результатів трансформаційних перетворень економіки України на відповідність глобалізаційним тенденціям вказує на фактичне виключення національної економіки зі світових потоків інвестицій; повільну інтеграцію до глобального середовища, що відбувається у не завжди вигідних і перспективних видах економічної діяльності, нееквівалентному обміну товарами; невисока готовність приймати участь у глобальних процесах інформатизації; суттєвий обсяг тіньової економіки і фінансового обороту, що несе загрозу економічній безпеці і виявляє неефективність та неконкурентоспроможність системи державного управління.

В контексті окресленого вище необхідно визнати, що національна економіка може здійснити інноваційну модернізацію та інтегруватися у глобалізаційний простір за умови врахування внутрішніх факторів структурної трансформації господарського комплексу, які базуються на власних конкурентних перевагах та за умови мінімізації ризиків глобалізації. З огляду на це, важливо забезпечити: використання основних ресурсів високотехнологічного й інтелектуального розвитку для розширення інноваційного потенціалу та інвестиційних можливостей національної економіки; розвиток сучасної інноваційної інфраструктури, інституціональне забезпечення інноваційного розвитку; стимулювати випереджаюче зростання капітальних вкладень, особливо в високотехнологічних сферах промисловості; забезпечити захист внутрішнього ринку від неякісної та недосконалої продукції, підтримку вітчизняних товаровиробників; сприяти поживаленню економічної кон'юнктури, зростання життєвого рівня й реальних доходів та внутрішнього споживання.

Висновки з проведеного дослідження. Онтологічним фундаментом модернізаційних змін національної економіки виступає її перехідний стан, який трансформується у більш досконалу модель соціально-економічного розвитку. Стратегічним вектором модернізаційних змін стала ринкова модель економіки, яка протягом історичної еволюції виявила стійкість та адаптивність.

Ефективність модернізаційних трансформацій національної економіки детермінована обґрунтованістю й збалансуванням інституціонального впливу ключових рушійних сил (держави, ринку, суспільства). Модернізаційні перетворення соціально-економічної системи потребують функціонування ефективних базисних інститутів, які здатні сприяти формуванню інвестиційного попиту та інноваційної пропозиції, забезпечити безперервність інноваційного процесу, змінити й оптимізувати мотиви, обмеження та стимули, які продукуються інституціональним базисом. Активізація інноваційної діяльності обумовлює важливість розробки й реалізації конкретних інструментів державної підтримки, підвищення обсягів матеріально-технічного забезпечення наукових структур сучасним обладнанням для проведення наукових досліджень, формування фінансової мотивації до продуктивної праці науковців, дослідників та поступове впровадження європейських норм і стандартів організації й фінансування фундаментальних досліджень.

Інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку має враховувати функціонування центрів дослідницької та інноваційної підтримки у вигляді технопарків, інноваційних центрів, науково-навчальних центрів, інноваційних кластерів та бізнес-інкубаторів, центрів інновацій й трансферу технологій, регіональних центрів науки та інновацій, венчурних фондів, розвиток маркетингових служб й комерціалізації розробок.

Література

1. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. Київ : Знання, 2008. 431 с.
2. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : монографія / Е. М. Забарна та ін. ; за заг. ред. Е. М. Забарної. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 92 с.
3. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році : науково-аналітична записка / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда, Т. К. Кваша та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
4. Тарасевич В. Н. О синергетике инноваций. *Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму*. 2008. № 1. С. 224-232.
5. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
6. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Київ : ЛОГОС, 2003. 617 с.
7. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2011. 242 с.
8. Denzau A., North D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?. *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.
9. Medium and high-tech Industry (including construction) (% manufacturing value added). *The World Bank*. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=N.V.MNF.TECH.ZS.UN&country=#> (дата звернення: 20.11.2022).

10. Paradigm transformation of the economic crises modeling / Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko I. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2022. № 4(45). P. 285-297. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3833>
11. Readiness for the Future of Production Report 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (дата звернення: 20.11.2022).

References

1. Hrazhevska, N.I. (2008), *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [The economic system of the era of global change], Znannia, Kyiv, Ukraine, 431 p.
2. Zabarna, E.M. (Ed.) et al. (2019), *Paradyhma innovatsiinoho rozvytku v umovakh rynkovoyi transformatsii* [The paradigm of innovative development in the conditions of market transformation], monograph, OLDI-PLIUS, Kherson, Ukraine, 92 p.
3. Pysarenko, T.V., Kuranda, T.K., Kvasha, T.K. et al. (2021), *Stan naukovy-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi: naukovy-analitychna zapyska* [State scientifically innovative to activity in Ukraine in 2020 year: scientifically analytical message], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine, 39 p.
4. Tarasevych, V.N. (2008), "On the synergy of innovation", *Biuleten mizharodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no.1, pp. 224-232.
5. Fedulova, L.I. (2020), "Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects", *Ekonomichniy visnyk universytetu*, no. 44, pp. 42-49.
6. Chukhno, A.A. (2003), *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine], LOHOS, Kyiv, Ukraine, 617 p.
7. Schumpeter, Y.A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [Theory of economic development. Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle lane], Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska Akademiia", Kyiv, 242 p.
8. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, Vol. 47, no. 1, pp. 3-31.
9. The World Bank (2021), "Medium and high-tech Industry (including construction) (% manufacturing value added)", available at: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NV.MNF.TECH.ZS.UN&country=#> (access date November 20, 2022).
10. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 4(45), pp. 285-297. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3833>
11. Readiness for the Future of Production Report 2018, available at: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (access date November 20, 2022).